

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Arap-İslam Bilimler Tarihi Araştırmalarının Müzikoloji Alanına Katkıları

Prof. Dr. Fuat Sezgin's Contributions to Musicology With Studies on the History of Arabic-Islamic Sciences

Bilen İŞIKTAŞ*

Öz

Tarihsel süreç içinde zengin bir miras oluşturan İslam Uygarlığı için müzik yalnızca icra pratiğiyle değil, teorik zenginliğiyle de yazılı literatürün bir parçasını oluşturmuştur. Müzik, Emevi ve Abbasi saraylarından başlayarak bütün İslam devletlerinde gündelik hayatın estetik formlarından biri hâline dönüşmüştür. Antik Yunan'dan Mezopotamya uygarlıklarına, Yakın Doğu'da İslam öncesi ses mirasının farklı kültürel etkileşimlerle ileri taşınması aşamasını temsil eden müzik, kadim İslam geleneğinde gerek teorisyenlerin gerek bilimliler sınıflandırma yolunda eserler veren düşünürlerin daima ilgilendiği bir alan olmuştur.

Prof. Dr. Fuat Sezgin, 20. yüzyılda özellikle Arap-İslam bilimler tarihi konusunda ortaya koyduğu etkileyici yapıtları ve dünya çapında elde ettiği tartışılmaz akademik saygınlığıyla yalnızca bilimler tarihi hususunda mekanik ve teknik anlamdaki tespitleri ve orijinal bulgularıyla değil, müzik tarihi literatürüyle de ilgilenmiş ve Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi Arap-İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü kapsamında birçok önemli eserin neşrine imkân sağlamıştır. Bunun yanı sıra aynı enstitünün müzesinde musiki aletlerinden oluşan bir sergi oluşturmuştur. Buradaki eserler organoloji açısından müzikoloji bilimine büyük malzeme sunmaktadır. Sezgin'in yayınladığı eserler arasında Henry George Farmer'ın *Doğu Müziği Araştırmaları* adlı eseri, Safiüddin el-Urmevi'nin *Kitabu'l Edvâr*'ı, İbnü't-Tehhan'ın *Havi'l-fünun* ve *selvetü'l-mahzun*'u, Farabi'nin *Kitabü'l Musika'l-Kebir*'i, Fethullah eş-Şirvân'ye ait olan *Mecelle fi'l-musikî* adlı eserleri ilk akla gelenlerdir. Bu çalışma kapsamında büyük bir Şarkiyat âlimi olan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Arap-İslam musiki tarihine yönelik katkı sağlayıcı yayınları ve bu mirası yorumlama biçimine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap-İslam bilimler tarihi, müzik, müzikoloji

ABSTRACT

Developing a rich heritage over the course of history, Islamic Civilization has employed music not only in terms of its performance, but also in written literature, drawing on an abundance of theories. Starting from the Umayyad and Abbasid palaces, music turned into an aesthetic form of daily life in all Islamic countries. From Ancient Greece to Mesopotamian civilizations and to the Near East, music has signified an advancement of pre-Islamic sound heritage with a variety of cultural interactions. In ancient Islamic tradition, music has always drawn the attention of theoreticians as well as thinkers who created works of scientific classification.

In the 20th century, Professor Doctor Fuat Sezgin has earned an indisputable academic prestige worldwide, producing an impressive body of work on the history of Arab-Islamic sciences. He has not only made mechanical and technical discoveries, led original findings in the history of sciences, but also showed interest in the literature of music history as well, producing numerous important works at the Institute for the History of Arabic-Islamic Science in Johann Wolfgang Goethe University. Meanwhile, he curated an exhibition of musical instruments at the museum of the institute, which provides a wealth of material for the organology branch of musicology. Major works that Sezgin published include *Studies in Oriental Music* by Henry George Farmer, *Kitab al Adwar* (Book of Musical Modes) by S Al-Urmawi, *Hawi al-Funun* and *Salwat al-Mahzun* by Ibn al-Tahhan, *Kitab al-Musiqa al-Kabir* (the Great Book of Music) by Farabi, *Mecelle fi'l-musikî* by Fethullah esh-Shirwan. This paper looks into the publications of Prof. Dr. Fuat Sezgin, the great scholar of the Orient, in terms of how they contribute to the Arab-Islamic history of music and the way in which he interprets this heritage.

Keywords: History of Arabic-Islamic science, music, musicology

Başvuru/Submitted: 08.05.2019 **Kabul/Accepted:** 14.05.2019

* **Sorumlu yazar/Corresponding author:** Bilen İşıktaş (Doç. Dr.), İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: bilen.isiktas@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3600-2916

Atıf/Citation: Isiktas, B. (2020). Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Arap-İslam bilimler tarihi araştırmalarının müzikoloji alanına katkıları. F. Başar, M. Kaçar, C. Kaya & A. Z. Furat (Eds.), *The 1st International Prof. Dr. Fuat Sezgin Symposium on History of Science in Islam Proceedings Book* (s. 119-127) içinde.

<https://doi.org/10.26650/PB/AA08.2020.001.011>

1. Bir Âlim'in Medeniyeti Keşfinde Müzikal Karşılaşmalar

Arap İslam bilimleri konusunda şarkiyat geleneğinin son yüzyılda yetiştirdiği en büyük isim olan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmaları bilim tarihinin coğrafya astronomi, matematik, fizik gibi konularını ağırlıklı olarak işlese de İslam kültür tarihinin önemli bir boyutunu oluşturan edebiyat ve musikiye de yer verildiği görülür. 19. yüzyılda Fransız yazar Ernest Renan'ın Arap ve İslam bilimlerinin kökenini kadim Yunan medeniyetine bağlamak ve bunun başarılı bir adaptasyonu yönündeki iddiaları şarkiyatçı çevrelerde büyük yankı uyandırmış ancak bir o kadar da tenkide uğramıştır. Ona yönelik yazılan reddiyeler arasında Namık Kemal'in *Renan Müdafaaamesi* etkileyici bir savunma edebiyatının örneğini teşkil etmiştir.¹ (Renan, 1949). Bununla birlikte 20. yüzyılın başından itibaren İslam uygarlığının orijinalliğine ve yaratıcılığına dair yorumlar bizzat meseleye daha nesnel ve tarafsız yaklaşan oryantalistler tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında akla gelen hiç şüphesi Prof. Dr. Sezgin'in hocası olan ve dünya şarkiyatçılığı içinde çok seçkin bir yere sahip bulunan Helmut Ritter gelir. (Turan, 2013; Ateş, 1964). Yine 1920'lerde Adam Mez gibi yazarlar İslam Rönesans'ından söz ederek İslam uygarlığının yaratıcı ve özgün yönlerine temas etmeye başlamışlardır.² (Maz, 2014; Goody 2017).

İslam medeniyetinin pozitif bilimler ve İslami ilimlerde ortaya koyduğu büyük birikimin yanı sıra kültürel alanda da özellikle güzel sanatlarda mimari, yazı, edebiyat (nesir ve şiir) ve musikide evrensel kültüre büyük bir mirası olmuştur. Sezgin'in bilimsel mesaisi bütün bu büyük birikimin insanlığın gelişimindeki yerini tespit etmeye adanmıştır. Yetmiş yıla varan akademik çalışmalarında elde ettiği sonucu şu veciz ifadesiyle ortaya koyar: "Modern Avrupa, İslam medeniyetinin çocuğudur." Sezgin'in çalışmaları doğrudan müzik bilimi üzerine yoğunlaşmamışsa da geniş kültürlü ve olaya bütüncül bakabilen bir âlim olarak müzikle teması da olmuştur.

Kendisinden önce Avrupa şarkiyatçılarının müzik ve müzik teorisi alanındaki Arap etkisine temas eden yazar ve çalışmalardan tamamen haberdar olan Fuat Sezgin bunların tanıtılmasında pay sahibidir. Sezgin, Arap müziğine dair ilk çalışmaları yapan R. G. Kiesewetter ve J. G. L. Kosegarten'in ve İspanyol Arabist Julian Ribera y Tarrago'nun çalışmalarını öncü ve değerli bulur. Özellikle Ribera'nın çalışması İspanya'daki Arap müziğinin etkisine temas eden bir yazar olarak özel bir ilgi görür. Üç bölümlük çalışmasının birincisinde İslam dünyasında 12. yüzyıla kadar Arap müziğinin tarihini incelemiştir. İkinci bölümdeyse bu müziğin İspanya'daki tarihini işlemiş, nihayet son kısımda Arap müziğinin İspanya müziğine etkisini ve Avrupa'daki Traubadour müziğine katkılarını tartışmıştır.³

Fuat Sezgin'in adını andığı Arap müziğinin Avrupa müziğine etkisini çalışan uzmanlar arasında kurucu rolüyle Henry George Farmer'in çok önemli bir yeri vardır.⁴ 1930 yılında Farmer Arapların müzik alanındaki etkilerine ilişkin teorileri özetlemiş ve bu teorileri özenle belirleyerek kendisinin ulaştığı birçok araştırma sonuçlarını etkilemiştir. Farmer, yaptığı öncü çalışmaların yanında 1932 yılındaki ünlü Kahire Arap Müzik Kongresi'nin düzenlenmesinde de etkili olmuş bir isimdir (Katz, 2015; Bohlman, 2002). Nitekim bu büyük otoritenin makalelerinin iki cilt olarak yayınlanmasında Sezgin'in büyük payı vardı. Fuat Sezgin için Farmer'in çalışmaları her ne kadar başka bilginlerce eleştirilmiş olsa da 9. yüzyıldan beri Avrupa'da müzik alanında ortaya çıkan bazı unsurları (notalama, erken dönem çok seslilik, solmisation-ton sistemi, müzik aletlerine, notlara ve takt tarzına dair sorular) Arapların katkısıyla yorumlaması büyük önem taşımaktadır. Dönemin başka yazarları Yunan-Bizans etkisini öne çıkarırken Farmer, Arap müzik teorisinin Yunan temellerini yadsımaz, Arapların alınan öğretileri sürekli bir biçimde geliştirdikleri inancındaydı. Nitekim Sezgin'in belirttiği gibi bu mesele sonraki dönemlerde de tartışılmaya devam etmiş, Eva Ruth Perkuhn ve Eckhard Neubauer gibi yazarlar kimi zaman destekler

1 Ayrıca konu hakkında bkz. Kemal, 1962.

2 Rönesans'ın kavramsallaştırması hakkında Goody'in bu çalışmasında Avrupa Rönesans'ının biricikliğini tartışmaya açarak Avrupa örneğini İslam, Çin ve Hint kültürlerinde gerçekleşmiş benzer Rönesanslarla bağlantılı olarak incelerken bir başlığında İslam Rönesans'ın tarihselliğini de sorgulamaktadır.

3 Endülüs müziğinin ve şiirinin Avrupa kültürüne etkileri uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu mevzu yalnızca çalgıların ve müziğin gelişimi açısından değil sanat estetiğinin biçimlenmesi açısından da önem taşır. Bu hususta özellikle bkz. A. R. Nykl, 1946; Bedevi, 2010.

4 Farmer'in İslam müziği konusundaki katkıları çalışmalarına yöneltilen eleştirilere rağmen hakkı hâlâ teslim edilmektedir. Robson, 1966; Neubauer, 1987/1988. Ayrıca hususla ilgili bkz. Ökten, 1995.

biçimde kimi zamansa eleştirel olarak Farmer ve Ribera gibi yazarların tezlerini dikkate almak durumunda kalmışlardır. Gerçi Perkuhn, Farmer'in etkileşim teorisine bütünüyle karşı çıkmış değildir. Ona göre Ribera ve Farmer gibi isimler etnomüzikologdan ziyade birer Arabisttirler. Hem Arap müzisyenlerinin uygulamalarına hem de etnomüzikolojinin kültür-antropolojik problemlerine vakıf değildirlere. Onlar yöntemleriyle objektif olmaktan ziyade duygusal sebeplerden hareketle Arap müziği teorisine karşı çıkan ve çok bariz teorik tereddüt noktasında birçok açıdan saldırı alanı bulabilen müzikoloji tarafından çok şiddetli eleştirileri üzerine çekmişlerdir. Sezgin, Perkuhn'un çalışmasında Ribera ve Farmer'in "gelenek sürecine çok az dikkat etmiş" olduğuna vurgu yapar. Buna karşılık Perkuhn'un nihai tespiti Sezgin'in bilimler tarihindeki müziğe bakışı açısından büyük önem taşır: "Ortaçağ Avrupası müzik yapımının çeşitli alanları için savunulan Arap müzik etkisi teorisinin nihai anlamda temellendirilmesi" kelimenin tam anlamıyla ancak şu koşulla gerçekleşebilir: "Eğer Arap müzik kültürü araştırmaları bir yeniden ele alış ve kontrole tabii tutulur, genel standart, lexicografik bilgi, etnomüzikolojik ve kültür antropolojik düşüncelerle karşı karşıya getirilirse" (Sezgin, c. 1, 2008, s. 88).

Sezgin'in bu noktada üzerinde durduğu isim, müzik konulu yayınlarda ortak çalıştıkları Arabist ve aynı zamanda müzik tarihçisi olan Eckhard Neubauer'dır. Sezgin özellikle Neubauer'in Arap müziği ve Avrupa müziğine etkileri konusunda Farmer'in tezlerine yaptığı katkıları önemli bulmaktadır. Arapça metinlerin çevrilmesiyle bu etkileşim konusunda daha açık bir zemin elde edilmiştir. Müzik teorisi alanında Farabi'nin *İlimlerin Sayımı* eserinin Latinceye çevrilmesinin sebep olduğu teşvikler etkili olmuştur. Bu kitap vasıtasıyla Batı dünyası 12. yüzyılın ortalarında, evren, insan ve çalgı müziği bölümlenmeye ek olarak teorik ve pratik müzik gibi bir bölümlenmeye tanışmıştır. Bu sınıflandırma daha önce Yunan müziği tarafından da biliniyordu ancak Farabi sayesinde daha gelişmiş bir formda Ortaçağ yazınında yerini almıştır. (Sezgin, 2010, s. 134-136). Zaten bu durum Fuat Sezgin tarafından uygarlıklar arası etkileşim ve bilimler tarihi arasındaki süreklilik ilişkisinin de doğal bir sonucudur. O, bir röportajında bu durumu şu şekliyle aksettirir:

"Ben bilimlerin tekâmül kanununu, bir nehre benzetiyorum. Çok uzun zamandır kafamda böyle bir tasavvur var. Nehir küçük kaynaklardan çıkıyor, yavaş yavaş çoğalıyor, bir eğimden aşağı süratle akıyor. Ovaya doğru akıyor ve ovada hem genişliyor hem de sureti azalıyor. Sonra bir daha toplanıyor ve yeniden hız kazanıyor. Ve bu şekilde sürüp gidiyor. Bilimler, farklı insanların elinden geçerek, farklı kültür dünyalarından geçerek yavaş yavaş geliyor ve bugünkü hâline geliyor" (Sezgin, 2019, s. 100).

Neubauer'den yola çıkan Fuat Sezgin'e göre Farmer'in çalışmalarının önemine ve birçok konuda güncelliğine gönderme yapar. Örneğin Farmer'in Arap etkisini işlediği çalışmasında esas olan tıpkı Eski Yunan'da bilindiği üzere, tonların adlandırılmasında harfler, derecelendirilmesinde çizgiler kullanılmasıdır. Arap melodileri yazıyla tonun süresi ve ritmi belirti heceleriyle veya rakamlarla tespit ediliyordu. Sezgin, tonları harflerle gösteren bir nota tabelasının varlığından söz eder. Ayrıca Ebu el-Ferec el-İsfehani'nin *Büyük Şarkular Kitabı* [Kitab el-Egani el-Kebir], İshak el-Mavsili ile ilgili 9. yüzyıl olarak tarihlendirilebilen bir haber içermektedir. Bu habere göre İshak, bir meslektaşına bütün tizlikler, ses ton süreleri ve duraklar hakkındaki bilgileri de içeren yeni bir besteyi yazılı formda yollamıştır. Meslektaşı bu sayede, bir kere duymaksızın parçayı doğru olarak söylemiştir. İbn Sina 11. yüzyılın başında, hiçbir şarkının daha önceden özenli ve tam şekilde, hem tonun tizliğine, hem de süresine göre kâğıt üzerinde tespit edilmedikçe öğrenilmemesini şart koşuyordu. Bizlere ulaştığı kadarıyla Arap notasyonunun çoğu ud ile ilgilidir. Avrupa'nın alfabetik notasyonu da diğer enstrümanistlerden sonra Notker Labeo (ö. 1022)'dan sonra ortaya çıkmış ve ilkin vurmali ve yaylı sazlar için kullanılmıştır. Sezgin'in işaret ettiği gibi başlangıçta her iki tarafta da ortak bir gelenek var görünüyor. Fakat İbn Sina'nın hayatta olduğu dönemde tizliği yazıya dökmekdeki yenilikler hemen hemen aynı zamanda ve aynı prensip doğrultusunda Hermannus Contractus (ö.1054) tarafından Avrupa'ya sokulmuş ve aynı zamanda Bizans'ta ortaya çıkıyorsa, bunun için Arap bir örnek dışında başka bir şey söz konusu bile olamaz. Bu etkileşimin bir başka boyutu ise Arezzolu Guido'nun (ö. 1050) çizgisel notalamasında görülmektedir. Guido'nun üçten beşe kadar üst üste çizerek oluşturduğu çizgileri kiriş-tel taklidi olarak değerlendirmektedir. Bu zamana kadar Guido'nun başarısı olarak nitelendirilen bu durum Arapça kaynaklarda en azından kiriş-tel, çizgiler ve renkler arasında bir bağlantı olduğuna ilişkin ikna edici bir açıklama sunmaktadır. (Sezgin, c. 1, 2008, s. 88-89).

2. İnsanlığın Ortak Mirasının Ses Evreni

Arapların müzikteki mirasına ve bunun boyutlarına değinen Sezgin 10. yüzyıldan atıf yaptığı iki kaynakla bunu gözler önüne serer. 10. yüzyılın kültür tarihi bakımından eşsiz bir başarısı olarak değerlendirdiği Ebū el-Ferec Aḥmed b. el-Hüseyn el-İşfehānī'nin (ö. 356/967) «Şarkılar Kitabı» (Kitāb el-Eġānī) adlı 24 ciltlik eserine özel bir önem verir.⁵ Bu eser, Halife Hārūn er-Reşīd'in direktifiyle, üç meşhur müzisyen tarafından bir araya getirilmiş, daha sonra büyük müzisyen ve edebiyatçı İshāq b. İbrāhīm el-Mevşilī (767- 850) tarafından revize edilerek genişletilmiş olan seçili 100 şarkı bestesi koleksiyonunun genişletilme ve tamamlanma çalışmasıdır. Ebū el-Ferec el-İşfehānī'nin, öncülerinin zamanla unutulmaya yüz tutmuş geleneğine sadık kalan bu anıtsal eseri, bize sadece saray müzisyenlerinin besteleri, onların hayatları ve müziklerinin pratik ve teorik orijinalitelerinden başka, bestelenmiş şiirler ve şairleri hakkında bilgi vermekle kalmıyor, ayrıca Emevi ve Abbasi sarayındaki yaşamı ve de bu yaşama katılan entelektüel çevreleri de yansıtıyor. Sezgin'e göre bu eser sayesinde okuyucu kendisini, zihinsel ilgilerde müziğin, şiirin ve edebiyatın ilk mevki aldığı uygar bir şehir hayatının karşısında bulur. Başka kültürlerde benzeri bulunamayacak bir eserdir (Sezgin, 2008, s. 24).

Fuat Sezgin Hocaya göre diğer tüm bilimlerde olduğu gibi müzik alanında insanlığın ortak mirası ve yaratıcılığının izleri bariz biçimde görülür. O nedenle onun için esas olan bir şeyi ilk önce kimin bulduğu ya da söylediği kadar onun nereye kimler tarafından ne şekilde taşındığıdır. Bu nedenle kültürler arasında işbirliği ve etkileşimde tercüme yoluyla adaptasyonların önemine dikkat çeker. Müzik bahsinde de bu durum söz konusudur. "Avrupa, Araplar tarafından geliştirilen "müzik terapisi"nin teorisi ve pratiğine yine aynı çeviriler ve ilkin İspanya, İtalya ve Fransa üniversitelerindeki öğretim yoluyla ulaşmıştır. Ruhî rahatsızlıkların çalgı ve melodiler yoluyla dizginlenmesi Arap tedavisinde önemli bir yer işgal etmiştir. Araplar, öğretilerini eski Yunan teorisinden ve geç dönem antikite pratik tecrübelerinden geliştirilmişlerdir. Araplar, Sasani dönemi Farsların melankoliyi müzik yoluyla iyileştirmeye çalıştıklarını biliyordu, Platon sonrası ahlak öğretisi bedenî dört temel sıvısı ile ud telleri arasında bağlantı kurmaya kadar etkili oluyordu" (Sezgin, 2010, s. 136; c. 1, 2008, s. 90).

Doğa bilimlerinin bir parçası olarak müzik biliminde 13. yüzyılı bir zirve noktası olarak gören Sezgin, çoğunlukla geç dönem antik kaynakların 9. yüzyılda el-Kındî tarafından yeniden işlenmesinden ve kendilerine özgü Arap müzik öğretilerini oluşturmak için Farabî, İbn Sinâ tarafından klasik Yunan kaynaklarının yetkin biçimde işlenmeleriyle ve kullanımlarıyla Safiyüddin el-Urmevi, müzik öğretisi için *Kitab el-Edvâr* adlı kitabında alanındaki son gelişmeleri özetleyerek son halkayı eklediğini belirtir. Farmer'in sistematik okulun (müziğin matematik ve fiziksel yönünü inceleyen) kurucusu olarak değerlendirdiği Urmevi, oktavların 17 eşit olmayan basamağa ayrılmasının (perde) tam sistemli hâline ilk olarak değinen isimdir (Sezgin, c. 1, 2008, s. 52). Arap müzik teorisinin Avrupa'ya ulaşımında Endülüs durağının rolü büyüktür. Sezgin'in burada andığı bir isim bizim için özellikle önem taşır. O, İspanya'daki Arapça bilim literatürünü Avrupa'ya aktaran ve adaptasyonda önemli rolü bulunan 11. yüzyılda Barselonalı Yahudi bilgin Abraham Bar Hiyya'dır. Bar Hiyya, kendi Latince çevirileriyle değil, doğrudan Arapça kaynaklara yazdığı sunumlarla aktardıklarıyla etkili olmuş bir isimdir. Arap cebri, trigonometri ve geometrisini Avrupa'ya ulaştıran ve burada matematik bilgisinin gelişmesine oldukça katkı sağlayan Bar Hiyya, muhtemelen Arap müzik teorisinin Avrupa'ya ulaşımında da rol oynamıştır (Sezgin, c. 1, 2008, s. 141).

Fuat Sezgin'in İslam medeniyetine yaklaşımı bütüncüldür. Bu bütüncül bakış içinde müziğin rolüne eğilmesi de önem taşımaktadır. İslam'da tıp ve sağlık müesseselerini ele aldığı beşinci cildinde II. Bayezid dönemine at Edirne'de kurulan Darüşşifa'dan bahsederken burada hastaların tedavisinde müziğin de kullanıldığına dikkat çeker. Sezgin'in buradaki kaynağı 17. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi'dir. Eserdeki anlatıma göre Sultan Bayezid'in şifhanesinde hastalara ve dertlilere şifa ve divanelere deva olması için on kadar sazende ve hanende bulunmaktadır. Üç hanende, bir neyzen, bir kemancı, bir musikâr, bir santurcu, bir çengi, bir udiden oluşmaktadır. Buradaki hastalar çalgı sesiyle sükûnet bulurken neva, rast, düġâh, segâh, çargâh ve suzinâk makamlarıyla ruha gıda sağlanır. Sezgin'in referansı yalnızca Evliya Çelebi

5 el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-Amme li'l-Kitab yayınevi tarafından Kahire'de 1992 yılında 24 cilt hâlinde yayımlanmıştır. Ayrıca Mektebetü'l-Asriyye yayınevinde 2014'te 23 cilt olarak Beyrut'ta basılmıştır.

değildir (Sezgin, 2008, c. 5, s. 75). Kümmel'in (1977) konuyla ilgili meşhur çalışması da üstadın kullandığı kaynaklar arasındadır (s. 258-259). Fuat Sezgin için Evliya Çelebi “abidesi dikilecek bir adamdır.” Bunun nedeni onun eserinin çok boyutlu veriler sunan derinliğidir. Her saha için o eser geniş malumat barındırmaktadır. Örneğin müzikle ilgili olarak Kâtip Çelebi'nin aktardığı sazlardan çok daha fazlası Evliya Çelebi'de söz konusudur. Kâtip Çelebi'nin eserlerinde yer verdiği 15 saza karşılık Evliya Çelebi 77 aleti tarif eder. Tüm bunlar Sezgin için Evliya Çelebi'nin önemini gösteren bir başka yönüne işaretler (Sezgin, 2019, s. 68). Nitekim onun bu konudaki haklılığı müzik tarihi ve özellikle de organoloji [çalgi bilimi] çalışan uzmanlar tarafından da desteklenmiştir.⁶ Fuat Sezgin'in İslam tıbbi içinde müziğin rolüne değindiği bir başka çalışma ise *İslam'da Bilim ve Teknik* adlı eseridir. Burada 13. yüzyılda Memluk Sultanı el-Melik el-Mansur Seyfeddin Kalavun tarafından 1284 yılında Kahire'de kurulan hastanede ruh hastalıklarının tedavisinde ve uykusuzluk sorunu çekenlerin müzik yoluyla rehabilite edildiğinden söz eder. (Sezgin, 2008, c. 1, s. 51).

3. Yayınlar ve Katkılar

Fuat Sezgin bir bilim insanı olarak Şarkiyat sahasına ve Arap-İslam bilimleri alanına yaptığı katkılar, çalışmaların yanında kurduğu uluslararası müesseselerle de bu araştırma alanının gelişimine büyük ivme kazandırmıştır. Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'ne bağlı olarak 18 Mayıs 1982 tarihinde *Institut für Geschichte Der Arabisch-Islamischen Wissenschaften* adlı enstitünün açılışını yapan Sezgin, kurumun fahri müdürlüğünü üstlenmiş ve yaşamının son yıllarını buradaki araştırmalara vakfetmiştir. Kuruluş amacı, İslam kültürünün bilimler tarihi içinde hak ettiği konumu ortaya çıkarmak ve araştırmalarla tanıtmak şeklinde ifade edilen bu Enstitü, Sezgin'in müdürlüğünde İslam medeniyetinin büyük mirasının en önemli kaynakları konusunda büyük bir yayın faaliyeti üstlenmiştir. Bu kurumun *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften* adlı dergisinin yanı sıra en çok tanınan yayını şüphesiz Sezgin'e ait olan *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)* adlı 17 ciltlik çalışmasıdır. Bu eser Carl Brockelmann'ın Şarkiyat dünyasınca büyük itibar gören eserinin ününü aşmıştır.⁷

Yine bu enstitünün yayın projeleri kapsamında belirli Arapça yazma eserler İngilizce ve Arapça takdim yazılarıyla birlikte yayına hazırlanmıştır. Bunların arasında günümüze kadar bilinmeyen ya da henüz basılmamış birçok Arapça yazma eseri kapsayan 171 cilt tutan yayın da vardır.⁸ Bu ciltler tıp, eczacılık, veteriner hekimliği, astronomi, matematik, ekonomi, astroloji, Arap edebiyatı, felsefe, bilim tarihi, coğrafya, tarım, nişancılık, avcılık, müzik ve Kur'an ilimlerine dair yazma eserlerden meydana gelmektedir.⁹ Bu yazma eserler arasında müziğe dair önemli yapıtların da bulunuşu müzikoloji alanına yapılmış çok değerli katkılardır. Avrupa Şarkiyatçılığının yazma metin yayını ve edisyon kritik konusunda ulaştığı seviye ve elde edilen birikimin henüz bir hayli gerisinde bulunan Türkiye müzikolojisi için bu eserler büyük değer taşımaktadır.

Fuat Sezgin Hoca Frankfurt'taki Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nün yayınları arasında İslam müzik tarihinin önemli eserlerinin yer alması, bu yayınların hazırlanmasında Eckhard Neubauer gibi modern zamanların en önemli uzmanlarından biriyle işbirliği yapmış olması onun engin vizyonunun ve İslam medeniyetine dair derin birikiminin bir sonucudur. Bu yayınlardan ilki 1984 yılında hazırlanan Safiyüddin el-Urmevi'nin [ö. 1294] kaleme aldığı *Kitâbu'l-Edvâr*

6 Konuyla ilgili önemli çalışmalar arasında bkz. Pekin, 2009, s. 307-345; Gökçen, 2018; Farmer, 1937 ve bu eserin, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sindeki sazlara ilgili kısımların birtakım ilâvelerle genişletilmiş İngilizce çevirisi M. İlhami Gökçen (1999) tarafından bazı notlarla zenginleştirilerek Türkçeye tercüme edilmiştir.

7 Enstitünün önemli projelerinden biri de bugüne kadar nadir nüshalar olan birincil kaynakların tıpkıbasımını yapmaktadır. Proje kapsamında günümüze kadar 318 ciltlik *Islamic Geography* (1992-2010), 79 ciltten oluşan *The Islamic World in Foreign Travel Accounts* (1994-1997), 114 ciltlik *Islamic Mathematics and Astronomy* (1997-2009), 100 ciltlik *Islamic Medicine* (1995-2004), 120 ciltlik *Islamic Philosophy* (1999-2000), 7 ciltlik *The Science of Music in Islam* (1997-2011), 90 ciltlik *Natural Sciences in Islam* (2000-2002), 5 ciltlik *Numismatics of the Islamic World* (2003-2004), 60 ciltlik *Historiography and Classification of Science in Islam* (2006-2007) ve 16 ciltlik *Islamic Architecture* (2007-2010) adlı külliyatlar yayımlanmıştır. Ayrıca 171 cilt olarak İslam biliminin önemli kaynak eserleri basılmıştır (Başkan, 2016, s. 641-642).

8 Enstitünün yayınladığı bu önemli çalışmalara yapılmış önsözlerden oluşan kitap çalışması Türkçeye de kazandırılmıştır. Bu hususta bkz. Sezgin, 2014.

9 Yine alana büyük katkılar sunan projelerden biri çerçevesinde 1990'dan beri Arap dil bilimi ve İslam bilimleri alanında mevcut Almanca literatürün bibliyografyası 27 cilt hâlinde basılmıştır. Enstitü bugüne kadar toplam 1300 cildin üzerinde yayın yapmış olup bu yayınlar hâlen devam etmektedir.

ve Şerefeddin'e ithaf edilmiş bir risaledir.¹⁰ Safiyüddin ibn Yusuf ibn Fahir el-Urmevi yaşamının büyük kısmı son Abbasi halifesi el-Mustasım ve Moğol hükümdar Hülagu zamanında Bağdat'ta geçmiş, geleneksel İslam ilimleri alanlarında iyi eğitim sahibi bir yazardır. Becerikli bir hattat olmasının yanında iyi bir müzisyen ve müzik teorisyeni olarak da isim yapmıştır.¹¹

Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nün müzik tarihine dair ilk yayını olan bu eser Ortaçağ İslam devirlerinde en çok istinsah edilen ve şerh edilen kitaplar arasındadır. Müzik edebiyatını uzun yüzyıllar boyunca da etkilemiştir.¹² Eserin yayına hazırlayıcısı olan Neubauer'in de önemine dair işaret ederken belirttiği gibi karma Arap-Fars makam terminolojisi (uşşak, nevâ, buselik...) ve bunların melodik gelişimlerine ilişkin bazı göstergelere eksiksiz olarak bu çalışmada rastlanmaktadır. Bundan daha önemlisi ise Ortadoğu müziğinin perde sistemlerinden bir tanesi, nihai tanımı bu kitabın ikinci bölümünde bulunmaktadır.¹³ Eserin ikinci kısmını oluşturan risale ise Urmevi'nin meşhur el-Cüveyni ailesine mensup bir talebesi için yazılmıştır. Bu çalışmada yazar kaynaklarını açıklamakta El-Farabi ve İbn Sinâ'yı yer yer eleştirirken kadim Yunan teorisine de yer vermektedir.¹⁴

Aslında Ortadoğu müzik sanatı için büyük önem taşıyan her iki eser de daha önce R. d'Erlanger tarafından Fransızcaya tercüme edilmiş olsa da edisyon kritik yöntemine dayalı olmaması nedeniyle eksiksiz bir nüsha değildir. Aynı şekilde Owen Wright'ın el-Urmevi'nin makam sistemleri üzerine yaptığı kapsamlı çalışma dahi hâlâ yazma eserdeki materyallere dayanmaktadır.¹⁵

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in yöneticisi olduğu enstitünün müzik ilmine dair ikinci yayını 1986 yılında gerçekleştirilen ve Fethullah eş-Şirvani'nin [ö. 1453 civarı] kaleminden çıkan Mecelle fi'l-musıki [Musıki Kanunnamesi] adlı eserdir. 15. yüzyılda Timurların ve haleflerinin Maveraünnehir ve Batı İran'daki karışıklardan kaçan sanatkâr, âlim ve zanaatkârlar arasında yer alanlardan biri de Fethullah eş-Şirvani'dir. İran asıllı olup Semerkant'ta eğitim almış ve Anadolu'da Kastamonu'da yaşamıştır. Bu büyük âlim El-İci ve et-Taftazani'nin kalam eserlerine, er-Rumi'nin astronomi eserlerine şerhler yazmıştır. Kaynaklarda bilinmeyen müzik konulu bir kitabını da Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir.

Risaleye *el-Mecelle fi'l-musıki* adlı eser bir takdim ve iki ana bölüm şeklinde düzenlenmiştir. Bölümlerden birinci perde sistemi ve makamlarla, ikincisi ise ölçülerle (ikâ) ilgilidir. Böylelikle müzik teorisine dair son derece yetkin bir eser ortaya çıkmıştır. Şirvani eserini oluştururken Urmevi, et-Tusi ve Nasiri gibi yazarlardan yararlanmış müellifi bilinmeyen Farsça Kenzü't-tuhaf gibi eserlerden faydalanmıştır. Bu eserin önemi Araplar ve İranlıların, Anadolu, Irak ve Horasan arasındaki terminoloji farklılıklarının üzerinde durulmak suretiyle yerel icra uygulamalarına dikkat çekmektedir. Metnin sonu aslında böyle bir çalışma için alışlagelenin dışındadır. Zira müellif sözsüz müziğin dinen caiz olmamasını gerekçe göstererek lavta ve diğer sazlarla ilgili bilgiler vermemektedir. Bu eserin Fransızca çevirisi de R. d'Erlanger tarafından gerçekleştirilmiştir. Ocak 1986 yılında Frankfurt'ta yayınlanan bu eserin bir başka önemi de Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nin III. Ahmed koleksiyonunda yer alan tek ve eksiksiz metne dayanmasıdır (eş-Şirvani, 1986).

10 Müzik Makamlarının Devirli Formları Üzerine Kitap Kitâbu'l Edvâr ve Müzikal Kompozisyonda Nispetler Konulu Şerefeddin'e İthaf Edilmiş Risale, Er-Risale eş-Şerifiyye fi'n-nisabi't-te'lifiyye, Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi, Frankfurt 1984.

11 Urmevi'nin yaşamı ve eserleri hakkında bkz. Coakley, 1995; Farmer, 1967.

12 Bununla birlikte Safiyüddin'in eserleri içerik, konuların anlatımı ve sıralanışı gibi özellikler üzerinden temel alındığında, Osmanlı 15. yüzyılında öne çıkan ve isimleri zikredilen nazariyatçıların hemen hiçbirinin Safiyüddin'in eseri ve üslubu üzerinden metinlerini oluşturdukları söylenemez. Gerçi bu yüzyılda Fethullah Şirvani ve Lâdikli Mehmed Çelebi gibi iki önemli ismin Osmanlı kültürü içinde sistemci okul geleneğinin son temsilcileri olarak yer aldıkları görülsede, aynı yüzyılda yer alan Hızır b. Abdullah, Ahmedoğlu Şükrullah gibi nazariyatçıları başka bir geleneğe bağladıkları ki bu geleneğin temel göstergeleri hermetik, neoplatoncu ve mistik nitelikteki pisagorcukavram ve uygulamalarla ilişkili durumdadır (Öztürk, 2012, s. 126).

13 Bu çalışmanın Türkçe tercümesi ve geniş bir tahlili için ayrıca bkz. Uygun, 1999.

14 Şerifiyye adlı eser üzerine yapılmış bir çalışma olarak bkz. Arslan, 2007; ayrıca bkz. Arslan, 2015, s. 115-119. Prof. Dr. Arslan, buradaki değerli tetkikinde Baron Rodolphe d'Erlanger'in 1938 yılında yapılan Fransızca tercümesine, Carra de Vaux tarafından 1891'de yapılan özeti kullanmış ancak 1984 tarihli yayından söz etmemiştir.

15 Burada yayınlanan *Kitabu'l-Edvâr* adlı eserin reproduksiyonu İstanbul Nuriosmaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 3653 numaralı yazma eser kullanılmıştır. Risale için ise III. Ahmed koleksiyonunda 3460 numaralı kayıtlı olan ve 1424 tarihinde istinsah edilen er-Risale eş-Şerifiyye adlı nüsha kullanılmıştır.

Hiç şüphesiz İslam müzik tarihi konusunda en önemli araştırmacılar arasında yer alan Henry George Farmer'ın¹⁶ önemli bir yekûn tutan çalışmaları Fuat Sezgin gibi bir bilim insanı tarafından layıkıyla değerlendirildiğinden bunların yeniden yayını hususunda da bir misyon yüklenmesini beraberinde getirmiştir. Fuat Sezgin'in müzikle ilgili yazdığı bölümlerde sürekli adını zikrettiği ve eserlerine göndermelerde bulunduğu Farmer'ın Arap-İslam müzik tarihi için önemi ortadadır.¹⁷ Şark mûsikisiyle ilgili makalelerinin büyük bir kısmı 1986 yılında, Frankfurt'taki İslam ve Arap İlimleri Tarihi Enstitüsü'nün yayınları arasında "Studies in Oriental Music" adı altında ve II cilt hâlinde yeniden basılmıştır. Eckhard Neubauer tarafından hazırlanan ve Farmer'ın 1925-1969 yılları arasında yayımlanmış makalelerini içine alan bu eserin I. cildi "Tarih ve Nazariyat", II. cildi "Çalgılar ve Askerî Mûsiki" alt başlıklarını taşımaktadır (Ökten, 1995, s. 174).¹⁸ Bu önemli çalışmada Farmer'ın erken İslam tarihinde müzik ve müzisyen portreleri yanı sıra Arap müziğinin Ortaçağ Avrupa'sına etkisine ait yapıtlarına yer verilmektedir. Yine Farmer'ın 1932 yılında Kahire'de toplanan Arap Müziği Kongresi'nde yaptığı sunumlar da burada mevcuttur.

Farmer'ın eserlerinin tıpkıbasımlarından oluşan ikinci cilt yazarın 1931, 1939 ve 1953 yıllarında eski makalelerinden revize ederek derlediği üç koleksiyonla başlayarak müzik aletleriyle ilgili başlıklar yer almaktadır. Son kısımda ise askerî müzik aletlerine ve Doğu'nun Avrupa askerî müziği üzerindeki etkisine değinilmiştir.¹⁹

Fuat Sezgin'in yayınında katkıda bulunduğu bir başka müzik eseri de 11. yüzyılda yaşamış olan Ebü'l Hüseyin Muhammed ibnü'l-Hasan'a [ö. 1057'den sonra] ait *Havi'l-fünun ve selvetü'l-mahzun* adlı eserdir. Bir Fatimi saray müzisyenine ait özet ve incelemeler başlığıyla ilk defa yayınlanan bu metin profesyonel bir müzisyen tarafından yazılan kitaplar arasında günümüze ulaşan en eski Arapça metindir. Ebü'l Hüseyin, Kahire'de devrinin tanınan bir müzisyeni ve bestecisidir. Fatimi Halifesi ez-Zâhir [1021-1036] zamanında en parlak yıllarını yaşayan bu bestekârın elinden çıkan kitap 13. yüzyıla kadar oldukça popüler bir çalışmaydı. *Havi'l-fünun*'un günümüze ulaşan tek yazması ilk defa 1932 yılında Kahire'de tespit edilmiş ve Farmer tarafından değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın Ortaçağ'da Arap ve İran'da udun yapısı bölümü ve İslamiyet öncesi şarkıcı kızlarla ilgili başlıkları başka araştırmacılar tarafından da değerlendirilmiştir. Sezgin ve Neubauer tarafından neşredilen bu çalışmada ses kullanımından, beste yapım tekniklerine, müzik eğitiminden müziğin insan üzerindeki psikolojik etkilerine kadar geniş bir malumat vardır. Ayrıca İslam öncesi dönemden o devre kadar yaşayan erkek ve kadın müzisyenlerin biyografileri de eserin içeriğinde yer almaktadır. Kitap, erken Fatimiler devrinde yaşamış şarkıcılar hakkında birincil kaynaktır. Sazlar içinde ise uda öncelik verildiği görülmektedir.²⁰

İslam sanatı içinde müzik teorisine dair yazılmış en önemli metinlerden biri de Farabi'ye [ö. 950] ait olan *Kitabü'l-Musika'l-Kebir* [Büyük Müzik Kitabı] adlı eserdir. Farabi büyük bir düşünür olmasının yanı sıra müzik ilmiyle de ilgilenmiş ve onu talim ilimleri arasında sınıflandırmıştır.²¹ Müzik ilmini kendi içinde de amelî ve nazari ilimler olmak

16 Farmer'ın müzikoloji sahasındaki inceleme ve araştırmalarının büyük bölümünü Şark musikisi üzerine yaptığı çalışmalar oluşturur; bu sebeple Arap musikisi tarihinin birkaç büyük otoritesinden biri kabul edilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır. *The Arabian Influence on Musical Theory* (London 1925), *The Arabic Musical Manuscripts in the Bodleian Library* (London 1925), *A History of Arabian Music to the XIIIth Century* (London 1929) Akademik çevrelerde çok büyük ilgi gören bu çalışma Arap musikisi tarihi konusunda bir dönüm noktası kabul edilir. Bunun yanında *Historical Facts for the Arabian Musical Influence* (London 1930), *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century. As Described the Siyâhatnâme of Ewliyâ Chelebi* (Glasgow 1937), *Oriental Studies: Mainly Musical* (London-New York 1953) başlıklı çalışmaları da mühim katkılar getirmiştir. Kimi zaman aldığı eleştirilere rağmen günümüzde de önemlerini korumaktadırlar. Konuyla ilgili geniş değerlendirme için bkz. Ökten, 1995, s. 173-174.

17 Kitaplarının yanı sıra geniş bir sayıya karşılık gelen makaleleriyle de dikkat çeken Farmer'ın yazılarının büyük çoğunluğu *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, *Orientalistische Literaturzeitung* ve *Transactions of the Glasgow University Oriental Society*'de yayımlanmıştır.

18 Ayrıca bkz. Henry George Farmer, *Studies in oriental music: History and theory*, herausgegeben von Fuat Sezgin, Eckhard Neubauer, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 1. c. (XV, 721, 16 s.).

19 Henry George Farmer, *Studies in oriental music: instruments and military music*, 1385/1965; herausgegeben von Fuat Sezgin, Eckhard Neubauer. Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986. 2. c. (X, 699, 9 s.).

20 İbnü't-Tehhan *El-Musiki Ebü'l Hüseyin Muhammed İbnü'l-Hasan, Bir Fatimi Saray Müzisyenine Özet ve İncelemeler: Havi'l-fünun ve selvetü'l-mahzun*, Ed. Eckhard Neubauer, Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi, Frankfurt 1990.

21 Farabi'nin *İlimlerin Sayımı* adlı çalışmasının çevirisi, Türkiye'de Arap ve Fars filolojileri sahasındaki çok önemli çalışmalarıyla bilimsel katkılar sunan, aynı zamanda Prof. Dr. H. Ritter'in asistanlığını yapmış Prof. Dr. Ahmet Ateş (1917-1966) tarafından yapılmıştır.

üzere ikiye ayırmıştır. Farabi'nin *Kitabü'l-Musika'l-Kebir*'inin bazı bölümleri 19. yüzyıl ortalarından itibaren Almancaya, İspanyolcaya, Felemenkçeye, Fransızcaya, 1934'de Farmer tarafından bazı bölümleri İngilizceye çevrilmiştir. 1930'da d'Erlanger tarafından tam metni Fransızcaya çevrilmişken 1967'de Gattas Abdülmelik Hâşebe ve Mahmud Ahmed el-Hıfî tarafından Arapça şerh edilmiştir. Arapça orijinalinin ilk baskısı olan bu çalışmada eleştirel bir yayının eksikliği kendini hissettirmektedir. Amnon Shiloah (1928-2014) bu çalışmanın günümüze altı yazmasının ulaştığını kaydeder. Fazlı Arslan'ın (2015) İslam dünyasında müzik bilimine dair en detaylı katkıları yaptığı belirtilen bu eserin çok başarılı bir tıpkıbasımı 1998'de Frankfurt'ta yapılmıştır (s. 59-86). Sezgin'in yönettiği seri içinde yayınlanan nüsha ise İstanbul Köprülû Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 953 numaralı yazmadır. Bu çalışma 1257 yılında Ali ibn Rüstem el-Kişi tarafından istinsah edilmiştir. Farabi'nin genel müzik tarihinin en önde gelen bilginlerinden biri olarak bu eserin tıpkıbasımı onun Batılı aydınların da gözünde hak ettiği yeri kazanmasında katkı sağlayacak bir girişimdir.²² Bu çalışmanın takdiminde Eckhard Neubauer, bu yazmanın müzik teorisi ve icrası konusunda en kapsamlı ve derinlikli Arapça kitap olduğuna dikkat çeker. Burada tonal sistem, müzikal ölçüler (ika), farklı melodi türleri (elhan) ve yaygın olarak kullanılan sazları (el-alataü'l-meşhure) ve bunların akort edilmesi içermektedir. El-Farabi'nin sazlarla ilgili tanımları, erken dönem müzik eserleri içinde eşsizdir. Bu eser spekülasyonlara itibar etmeyip müzik icrasının genel kurallarını belirlemeye çalışması açısından da son derece değerlidir.²³

Sonuç

Fuat Sezgin'in akademik çalışmalarının merkezinde bilimler tarihi olmasına rağmen Arap ve İslam kültürünün hemen her alanına geniş ölçüde nüfuz ettiği derin bir bilgi birikimine sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle şiire düşkünlüğü ve Arap şiiri konusundaki yüksek düzeyi onu müziğin omurgasını oluşturan söz ve vezin ilişkileri konusunda doğrudan hâkim konuma getirmektedir. Husus, medeniyet tarihi araştırmalarında şiir ve edebiyata olan vurgu başka alanlarda çalışan büyük otoritelerce de işaret edilen bir mevzuudur.²⁴ Nitekim Osmanlı tarihçiliğinin 20. yüzyıldaki büyük ismi Prof. Dr. Halil İnalçık Hoca da gerek Şair ve Patron (2013), gerekse "Has-bağçede 'ayş u tarab'" (2015) adlı kült eserlerinde bu ilişkiye çarpıcı biçimde dikkat çekmiştir. Şiir ve musikinin ileri bir medeniyetin kültürel seviyesine işaret ettiğine değinmiştir.

Arap-İslam bilimleri alanında bir ömür adamış ve bu konuda en büyük katkıyı yapmış bir âlim olarak Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmalarında diğer bilim dalları gibi müziğin de yer alması rastlantı değildir. O, Müslümanların Avrupa kültürüne yaptıkları orijinal katkılar arasında müzikal mirasın da olduğunu düşünenlerdendir. Bu konuda daha önce yapılmış literatürü ayrıntılı biçimde incelemiş, Neubauer gibi otoritelerle ortak çalışmalar yapmış ve kanaate varmıştır. Sezgin, Müslümanların yaratıcılıklarının bilim dallarının bütününde olduğu gibi müzikte de seçkin birikim çıkardığını düşünür. Tüm bunlarda kendisinden önceki bilgi, tecrübe, teori ve aletleri yeni kültür dairesiyle buluşturmayı başarmalarını etkili görür. Fuat Sezgin çalışmalarında buna mutlaka değindiği gibi Frankfurt'taki enstitünün yayınları arasında Arap-İslam müzik teorisinin en değerli yapıtlarının yayınlanmasına da katkı sağlar. Burada üzerinde durmak istediğimiz bir başka husus da Frankfurt'ta Goethe Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Arap-İslam Bilimler Tarihi Müzesi'ne bir müzik aletleri ve enstrümanlar departmanının da eklenmiş olmasıdır. Fuat Sezgin buradaki çalgıların tasnifi ve tanıtımına dair iki ciltlik bir katalog kitabın hazırlanmasında da öncü rol üstlenmiştir.²⁵

22 Farabi'nin müzik teorisini olarak değerlendirilmesi hakkında bkz. Farmer, 1929, s. 175-177.

23 Ebu Nasr El-Farabi [Muhammed ibn Muhammed ibn Tarhân], *Kitabü'l-Musika'l-Kebir* [Büyük Müzik Kitabı], Eckhard Neubauer, Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü, Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi, Frankfurt.

24 Sezgin'in Arap şiirinin ulaştığı erişilmez düzeye birçok yerde vurgu yapması önemlidir. Zira onun için şiir bir toplumu ve kültürü anlamının önemli yönüdür. Batılı Şarkiyatçıların Arap şiirine olan ilgisinin bir nedeni de budur. Gerçi bu ilgi bizim büyük şairlerimizde de vardır. Örneğin Yahya Kemal'in Arap şiirinin en eski örneklerini öğrenmek ve tartışmak için ud ve viyolonsel virtüoza ve kültür insanı Şerif Muhiddin Targan'ı sıklıkla ziyaret ettiği anılarda yer almaktadır (Işıktaş, 2018, s. 161).

25 Museum des Institutes für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften beschreibung der exponate: musik instrumente. / Daniel Franke; herausgegeben von Fuat Sezgin. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2000, 1. c. (XIV, 273 s.).

Kaynakça / References

- Arslan, F. (2007). *Safiyüddin-i Urmevi ve Şerefiyye risalesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Arslan, F. (2015). Musiki biliminin temellerini atan Fârâbi ve “millî musiki” tartışmalarında, hakkındaki spekülasyonlar. F. Arslan (Ed.), *İslam Medeniyetinde Mûsiki* içinde (s. 59–86). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ateş, A. (1964). Helmut Ritter. *Şarkiyat Mecmuası*, 5, 2–3.
- Başkan, M. (2016). Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften. *TDV İslam Ansiklopedisi*, ek 1, 641–642.
- Bedevisi, A. (2010). Avrupa’da mimari ve müziğin oluşumunda Müslümanların rolü. *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam’ın Rolü* içinde (s. 41-51). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bohman, P. V. (2002). *World Music, A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Coakley, J. F. (1995). Urmiye. *The Encyclopaedia of Islam*, 10, 897.
- Farabi, (1955). *İlimlerin Sayımı* (A. Ateş, Çev.). İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.
- Farmer, H. G. (1929). *A History of Arabian Music to the XIIIth Century*. London: Luzac & Co.,
- Farmer, H. G. (1937). *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century as Described the Siyâhatnâme of Ewliyâ Chelebi*. Glasgow.
- Farmer, H. G. (1967). Safiyeddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10, 63.
- Farmer, H.G. (1999). *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları* (H. Gökçen, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Goody, J. (2017). *Rönesanslar* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökçen, İ. (2018). *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çalgılar*. İstanbul: Ürün Yayınları.
- İşıktaş, B. (2018). *Peygamber’in Dâhi Torunu: Şerif Muhiddin Targan, Modernleşme, Bireyselleşme, Virtüözite*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Şâir ve Patron: Patrimonial Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalcık, H. (2015). *Has-bağçede ‘Aş u Tarab’ Nedimler, Şairler, Mutribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Katz, I. J. (2015). *Henry George Farmer and the First International Congress of Arab Music (Cairo 1932)*. Leiden: Brill Academy.
- Kemal, N. (1962). *Renan Müdafaaanamesi (İslamiyet ve Maarif)* (M. F. Köprülü, Yay. Haz.). Ankara: Milli Kültür Yayınları.
- Kümmel, W. F. (1977). *Musik und Medizin: ihre Wechselbeziehungen in Theorie und Praxis von 800 bis 1800*. Freiburg Br. u.a.: Alber.
- Maz, A. (2014.) *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti- İslam’ın Rönesans’ı* (S. Şaban, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Neubauer, E. E. (1987/1988). Henry George Farmer on oriental music. *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, 4, 219–227,
- Nykl, A. R. (1946). *Hispano-Arabic Poetry and Relations with the Old Provençal Troubadours*, Baltimore.
- Ökten, S. (1995). Henry George Farmer. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 174–175.
- Öztürk, O. M. (2012). 15. yüzyıl Osmanlı müziğinde şube kavramı ve hermetik gelenek: Hızır bin Abdullah’ı anlamak. *Doğu Batı Dergisi: Önce Müzik Vardı*, 62, 126.
- Pekin, E. (2012). Evliya Çelebi müzikte değişimin neresinde. N. Tezcan (Ed.), *Çağının Sıra dışı Yazarı Evliya Çelebi* içinde (s. 307–345). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Renan, E. (1949). *Nutuklar-Konferanslar* (Z. İshan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Robson, J. (1966). Obituary Dr. Henry George Farmer. *JRAS*, 1-2, 164–165.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da Bilim ve Teknik*. 5 cilt. İstanbul: İBB Yayınları.
- Sezgin, F. (2010). *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sezgin, F. (2014). Frankfurt Üniversitesi Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü’nün 30. Kuruluş Yıldönümü Özel Yayımları, S. Ayduz (Ed.), *1984 Yılından 2011 Yılına Kadar Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Yayınlarına Yazılan Avrupa Dillerindeki Önsözler* içinde. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sezgin, F. (2019). *Bilim Tarihi Sohbetleri. Söyleşi: Sefer Turan*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Turan, N. S. (2013). Alman şarkiyatçılığının İstanbul’daki piri: Helmut Ritter. *Evensel Kültür Dergisi*, 363, 59–64.
- Uygun, M. N. (1999). *Safiyüddin Abdülmü’min Urmevi ve Kitâbü’l-Edvârı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

